

IQTISODIYOT VA MOLIIYA ORGANLARIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA MOLIIYAVIIY HISOBOT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Rahimboyev Sodiqjon Bekpo'lat o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

rahimboyevsodiq@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22076251>

Zamonaviy davlat moliyasini boshqarishda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot davlat resurslaridan foydalanishning qonuniyligi, shaffofligi va natijadorligini ta'minlovchi asosiy axborot tizimidir. Iqtisodiyot va moliya organlarida shakllanadigan hisob ma'lumotlari budjet rejalashtirish, g'aznachilik ijrosi, aktiv va majburiyatlarni boshqarish, ichki moliyaviy nazorat hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun xizmat qiladi. Shu sababli hisob va hisobotni takomillashtirish faqat buxgalteriya texnikasini yangilash emas, balki davlat moliyaviy boshqaruvining institutsional sifatini oshirish vazifasi hisoblanadi.

O'zbekistonda moliyaviy hisob tizimini xalqaro talab va standartlarga yaqinlashtirish jarayoni yangi bosqichga kirdi. 2025-yil 15-sentabrdagi PQ-282-son qaror moliyaviy hisob tizimini xalqaro talab va standartlarga muvofiq tubdan takomillashtirish yo'nalishlarini belgiladi. 2026-yilda moliyaviy hisobotni tuzish va taqdim etishning Konseptual asoslari hamda hisob siyosati va hisob baholariga oid yangi milliy standartning tasdiqlanishi moliyaviy axborotning izchilligi, taqqoslanuvchanligi va foydaliligini oshirishga qaratilgan. Mazkur o'zgarishlar iqtisodiyot va moliya organlarida ham hisob metodologiyasi, axborot tizimlari va xodimlar malakasini uyg'un ravishda rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi.

Davlat sektorida hisob islohotlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlar ham sifatli hisob tizimi boshqaruv natijalari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Cuadrado-Ballesteros va Bisogno 33 ta OECD mamlakati bo'yicha olib borgan tadqiqotida hisoblash usuliga asoslangan hisob hamda IPSASga yo'naltirilgan islohotlar hisobdorlik, hukumat samaradorligi va boshqaruv sifati bilan ijobiy bog'liqligini aniqlagan. Amelia, Haliah va Kusumawati esa hisoblash usuliga asoslangan davlat hisobi shaffoflik, hisobdorlik va moliyaviy hisobot aniqligini oshirishini, biroq xodimlar tayyorgarligi va IT infratuzilmasidagi kamchiliklar joriy etish samaradorligini cheklashi mumkinligini qayd etadi.

Iqtisodiyot va moliya organlarida hisobni takomillashtirishning birinchi yo'nalishi ma'lumotlarni shakllantirish jarayonini yagona raqamli zanjirga birlashtirishdir. Birlamchi hujjatdagi ma'lumotlar shartnoma, majburiyat, g'aznachilik to'lovi, buxgalteriya yozuvi, analitik registr va yakuniy hisobot bilan avtomatik bog'lanishi lozim. "Bir marta kiritish — ko'p maqsadda foydalanish" tamoyili bir xil ma'lumotni turli tizim va shakllarga qayta kiritishni kamaytirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni qisqartiradi.

Ikkinchi yo'nalish hisob siyosati va metodologiyasini standartlashtirish bilan bog'liq. Aktiv va majburiyatlarni tan olish, baholash, amortizatsiya, inventarizatsiya, hisob baholari, xatolarni tuzatish va hisobot davrlarini chegaralash bo'yicha qoidalar yagona elektron metodologik bazada yuritilishi maqsadga muvofiq. Normativ hujjat o'zgarganda schyotlar, klassifikatorlar, nazorat algoritmlari va hisobot shakllari ham bir vaqtda yangilanishi kerak.

Uchinchi yo'nalish — ichki nazoratni operatsiyadan keyingi tekshiruvdan oldindan va real vaqtga yaqin avtomatik nazoratga o'tkazishdir. Budjet limiti, xarajat tasnifi, kontragent rekvizitlari, shartnoma summasi, majburiyatning ro'yxatdan o'tganligi va takroriy to'lov

ehtimoli kabi ko'rsatkichlar bo'yicha avtomatik mantiqiy tekshiruvlar joriy etilishi mumkin. Riskka yo'naltirilgan yondashuv esa barcha operatsiyalarni bir xil darajada tekshirish o'rniga yuqori riskli operatsiyalarga mutaxassis e'tiborini jamlash imkonini beradi.

Raqamlashtirishning dolzarbligi moliyaviy operatsiyalar ko'lami bilan ham tasdiqlanadi. 2025-yilda Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi G'aznachilik xizmati 8 mingdan ziyod budjet tashkilotiga xizmat ko'rsatib, budjet tizimi bo'yicha 21,8 milliondan ortiq to'lov hujjatlari asosida 1 079,7 trln so'mlik kassa ijrosini ta'minlagan. Bunday katta tranzaksiya oqimida avtomatik validatsiya, yagona identifikatorlar va to'liq audit izining mavjudligi hisobning tezkorligi va tekshiriluvchanligini oshiradi.

Milliy statistika qo'mitasining SIAT ma'lumotlariga ko'ra, davlat boshqaruvi organlarining yakuniy iste'mol xarajatlari joriy narxlarda 2021-yildagi 131 066,5 mlrd so'mdan 2025-yilda 294 236,0 mlrd so'mga yetgan. Ushbu ko'rsatkich nominal xarajatlar oqimining kengayayotganini ko'rsatadi va hisob tizimining masshtablanuvchanligi, ma'lumotlar bazasi quvvati, konsolidatsiya hamda nazorat mexanizmlariga yuqori talab qo'yadi.

Cuadrado-Ballesteros, Santis va Bisogno elektron hukumat va davlat sektori hisob tizimlarini o'rganib, texnologiyaning o'zi yetarli emasligini, axborot sifati, yaxlitligi va taqqoslanuvchanligi ham birgalikda ta'minlanishi kerakligini ta'kidlaydi. Oad davlat sektorida hisoblash usuliga o'tishda raqamlashtirish, ITni modernizatsiya qilish, rahbariyat qo'llab-quvvatlashi va xodimlarni tayyorlash muhimligini ko'rsatadi. Demak, hisobni takomillashtirish dasturiy ta'minotni almashtirish bilan cheklanmasdan, metodologiya, nazorat va inson kapitalini ham qamrab olishi zarur.

Hisobot sifatini baholashda faqat belgilangan muddatda topshirilganlik mezonidan foydalanish yetarli emas. Aniqlik, to'liqlik, o'z vaqtida shakllanish, taqqoslanuvchanlik va tekshiriluvchanlik asosiy sifat mezonlari sifatida olinishi mumkin. Har bir iqtisodiyot va moliya organida ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha ichki monitoring olib borilishi, qo'lda tuzatishlar soni, qaytarilgan hujjatlar ulushi, tizimlararo tafovutlar va hisobot tayyorlashga sarflangan vaqt kabi indikatorlar muntazam o'lchanishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyot va moliya organlarida buxgalteriya hisobi va hisobotini takomillashtirishning asosiy mazmuni ma'lumotlarning yagona raqamli zanjirini yaratish, hisob siyosatini standartlashtirish, avtomatik va riskka yo'naltirilgan nazoratlarni kengaytirish, hisobot sifatini o'lchash hamda mutaxassislarning raqamli va professional kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat. Mazkur choralar hisob ma'lumotlarining ishonchliligi va tezkorligini oshirish, davlat mablag'lari ustidan nazoratni kuchaytirish va boshqaruv qarorlari uchun sifatli axborot bazasini shakllantirishga xizmat qiladi.

1-jadval

Iqtisodiyot va moliya organlarida hisob va hisobotni takomillashtirish yo'nalishlari

Yo'nalish	Asosiy muammo	Taklif etilayotgan yechim	Kutiladigan natija
Ma'lumotlar integratsiyasi	Takroriy kiritish va tafovutlar	Yagona identifikatorlar va tizimlararo integratsiya	Tezkor va izchil ma'lumot

Hisob metodologiyasi	Qoidalarini turlicha talqin qilish	Yagona elektron hisob siyosati	Taqqoslanuvchan hisobot
Ichki nazorat	Xatolarni kech aniqlash	Avtomatik va riskka yo'naltirilgan nazorat	Xatolarni oldindan aniqlash
Hisobot	Qo'lda konsolidatsiya	Avtomatik konsolidatsiya va validatsiya	Hisobot muddatining qisqarishi
Kadrlar	Raqamli ko'nikmalar tafovuti	Uzluksiz malaka oshirish	Professional sifatning oshishi

Manba: muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar va O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jadvaldan ko'rinadiki, takomillashtirishning barcha yo'nalishlari o'zaro bog'liq. Ma'lumotlar integratsiyasi metodologik birliksiz, avtomatik nazorat esa sifatli ma'lumotlar va malakali xodimlarsiz to'liq samara bermaydi. Shu sababli islohotlarni kompleks va bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-sentabrdagi PQ-282-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2025–2026-yillarda buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot va G'aznachilik xizmati bo'yicha rasmiy ma'lumotlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT: Davlat boshqaruvi organlarining yakuniy iste'mol xarajatlari, 2021–2025.
4. Cuadrado-Ballesteros, B., Bisogno, M. 2020. Public Sector Accounting Reforms and the Quality of Governance. Public Money & Management, 41, 107–117. DOI: 10.1080/09540962.2020.1724665.
5. Amelia, E., Haliah, H., Kusumawati, A. 2024. Analysis of the Implementation of Accrual-Based Government Accounting and its Implications for the Quality of Financial Reports in the Public Sector. DOI: 10.54066/ijmre-itb.v2i4.2437.
6. Cuadrado-Ballesteros, B., Santis, S., Bisogno, M. 2021. Public-sector Financial Management and E-government: The Role Played by Accounting Systems. International Journal of Public Administration, 45, 605–619. DOI: 10.1080/01900692.2020.1868506.
7. Oad, P. 2023. Moving towards Accrual Basis Accounting: Assessing the Benefits, Challenges, Suitability, and Implementation for Public Sector Organizations in Pakistan. DOI: 10.46745/ilma.jbs.2023.19.01.01.
8. Surepno, S. 2015. The Key Success and Strategic Role of Accrual Based Accounting Implementation. The Winners, 16, 142–151. DOI: 10.21512/tw.v16i2.1567.